

Fecr Yayınları: 56

Mİ'YÂR-I SEDÂT
-Klasik Mantık-

Ahmet Cevdet Paşa

Sadeleştiren ve Notlandıran
Prof. Dr. Hasan Tahsin FEYİZLİ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
ANKARA ÖZGÜR MATBAACILIK
BASIM YAYIN DAĞITIM SAN. TİC. A. Ş.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312.385 70 77 (Sertifika no: 46821)

1. Baskı: Ekim 1998
2. Baskı: Ekim 2018
3. Baskı: Ekim 2020

ISBN: 978-605-9652-98-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Mİ'YÂR-I SEDÂT
-KLASİK MANTIK-
(TASAVVURÂT ve TASDİKÂT)

Ahmet Cevdet Paşa

Sadeleştiren ve Notlandıran
Prof. Dr. Hasan Tahsin FEYİZLİ

Ankara 2020

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	9
AHMET CEVDET PAŞA-----	11

MUKADDİME

DELÂLET-----	15
A- LAFZIN MANAYA DELÂLETİ-----	15
B- MÜFRET VE MÜREKKEP LAFIZLAR (TEKİL VE BİLEŞİK LAFIZLAR)-----	16
C- KAVRAMLAR-----	16
1- Kavramlar Arası İlişkiler-----	19
2- Kavramların Delâletleri-----	21

BİRİNCİ KİTAP

KAVRAM ÇEŞİTLERİ (TASAVVURÂT)-----	25
------------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KISIM

A- TÜMELLERİN KISIMLARI VE TARİFLERİ-----	27
---	----

İKİNCİ KISIM

A- ÖZSELİN KISIMLARI-----	37
1- Tür-----	37
2- Cins-----	37
3- Ayırım-----	40
B- KATEGORİLER-----	40

ÜÇÜNCÜ KISIM

İLİNTİLERİN KISIMLARI-----	45
----------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

TANIM VE KISIMLARI (TARİF/KAVL-U ŞÂRİH)-----	47
--	----

1- Beş Tümele Göre Tanım Çeşitleri-----	47
2- Tanımlanana Göre Tanım Çeşitleri-----	48

İKİNCİ KİTAP

ÖNERMELER VE HÜKÜMLER (TASDİKÂT)-----	53
---------------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖNERMELER VE HÜKÜMLERİ (TASDİKÂT)-----	55
--	----

BİRİNCİ KISIM

ÖNERMELERİN TANIM VE TAKSİMİ-----	55
1- Önermenin Yapısı-----	55
2- Önermenin Çeşitleri (Yüklemlî-Şarth)-----	56

İKİNCİ KISIM

YÜKLEMLİ ÖNERMELER -----	60
1- Yüklemlî Önermelerin Çeşitleri -----	61
2- Konunun Varlık Sahasına Göre Önerme Çeşitleri -----	64
3- Önermenin Konusuna ve Yüklemine Göre Durumu -----	65

ÜÇÜNCÜ KISIM

ŞARTLI ÖNERMELER (KAZÂYÂ-YI ŞARTIYE) -----	67
1- Bitişik Şartlı Önermeler -----	67
2- Ayrık Şartlı Önermeler (Munfasıla) -----	68
3- Rastlantılı Ayrık Şartlı Önermeler -----	69
4- Nicelik Şartlı Önermeler -----	71

DÖRDÜNCÜ KISIM

ÖNERMELERİN HÜKÜMLERİ (AHKÂM-I KAZÂYÂ) -----	73
1- Çelişki (Tenakuz) -----	73
2- Döndürme (Akis) -----	76
a) Düz Döndürme (Aks-i Müstevî) -----	76
b) Ters Döndürme (Aks-i Nakız) -----	77

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KISIM

A- KIYAS VE ÇEŞİTLERİ -----	79
1- Kıyas Bilgisi ve Aklı Deliller -----	79
2- Delil -----	80
B- Kıyasın Tamını -----	83

İKİNCİ KISIM

SEÇMELİ KIYAS (KIYAS-I İSTİSNÂÎ) -----	85
--	----

ÜÇÜNCÜ KISIM

KESİN KIYAS VE ŞEKİLLERİ -----	90
Kıyas-ı Mûteâref ve Gayr-i Mûteâref -----	90

DÖRDÜNCÜ KISIM

ŞARTLI KESİN KIYAS VE ŞEKİLLERİ -----	98
1- Birinci Grup -----	98
2- İkinci Grup -----	99
3- Üçüncü Grup -----	99
4- Dördüncü Grup -----	99
5- Beşinci Grup -----	101

BEŞİNCİ KISIM

BİLEŞİK (MÜREKKEB) KIYAS -----	102
1- Zincirleme Kıyas (Mevsûlu'n-Netâic) -----	102
2- Mefsûlu'n-Netâic -----	102
3- Hulûfî (Karşıtlı) Kıyas -----	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNERME VE KIYASLARIN KIPLIĞI (MODALİTE)----- 105

BİRİNCİ KISIM

A- KIPLI (MODAL) ÖNERMELER (MÜVECCİHÂT) ----- 105

1- Önermelerin Kipliği (Ciheti/Modalitesi) ----- 105

2- Kipli (Modal) Önermeler----- 107

a) Basit Kipli (Modal) Önermeler----- 108

b) Bileşik (Mürekkep) Kipli Önermeler----- 110

B- KIPLI ÖNERMELERİN HÜKMÜ ----- 113

Modal Önermelerin Döndürmeleri----- 113

İKİNCİ KISIM

KIYASLARIN KIPLIĞI (MUHTELİDÂT) ----- 115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TASDİKÂT TÜRLERİ ve BEŞ SANAT ----- 117

BİRİNCİ KISIM

TASDİK TÜRLERİ (AKLİ DELİLLER) ----- 117

Şüphe ve Tasdik ----- 117

İKİNCİ KISIM

BEDİHIYÂT VE KISIMLARI ----- 123

ÜÇÜNCÜ KISIM

ÖNERMELERİN DELİLLERİN ÖNCÜLLERİ OLUŞUNA GÖRE TAKSİMİ 135

DÖRDÜNCÜ KISIM

BEŞ SANAT ----- 137

1- Burhan----- 137

2- Cedel----- 137

3- Hitâbet----- 138

4- Şiir----- 138

5- Safsata----- 138

FAYDALANILAN ESERLER----- 143

ÖN SÖZ

Mantık doğru düşünmeyi öğreten ve hakikati bulma kurallarını ortaya koyan bilimdir.

Descartes “*Düşünüyorum o halde varım*” derken, insanın temel sıfatının düşünmek olduğunu anlatmak istemiştir. İnsanlık düşünmekle başlar, düşünmez hale gelince biter.

Düşünme, aynı zamanda insan hareketlerini sevk ve idare eden bir “*Kuvve*”dir. Gerek hareketlerin ve yapılan işlerin doğru veya yanlış oluşu, gerekse insanlara faydalı veya zararlı oluşu, düşünme ve düşüncenin şekilleriyle anlaşılır.

Mantık bilimi Elea Okulu ve Sofistlerin çalışmalarıyla başlamış ancak, bir disiplin haline getirilişi Aristo (M.Ö. 384-322) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Gerek Avrupa’da, gerek İslam Dünyası’nda asırlar boyu, Aristo’nun mantık anlayışı hakim olmuştur.

İslam kültür dünyasında da Mantık çalışmaları Aristo’nun eserlerinin Arapça’ya çevrilmesiyle başlamıştır. İlk çevirenler; Huneyn bin İshak (ö. 977) ve Bısr Matta (ö. 939)’dır. Aristo’nun kitapları birçok kez çevirilmiş ve yorumlanmıştır. Büyük İslam mantıkçıları arasında Fârâbi (870-950), İbn-i Sina (980-1037), Fahreddin Râzî (ö. 1209) ve Seyyid Şerif Cürçânî’yi (1340-1413) sayabiliriz.

Esasen Aristo mantığından kaynaklanan Fârâbi ve İbn-i Sina geleneğine uygun olarak yazılıp asırlar boyu medreselerde okutulan eserler arasında, Ebherî (ö. 1263)’nin *İsagoji*’si¹ Katibî adıyla

---

¹ İsagoji lügatte giriş demektir ki mantığa giriş olarak yazılmıştır. İlk İsagoji’nin yazarı Porphyrios’tur. Arapça kaynaklarda Surlu Forfiriyos olarak geçmekte olup 232-233 yıllarında Tyros’da (Sur) doğmuş, 304 sularında Roma’da ölmüş ve bir hayli eser bırakmıştır. Mazdeizm’den İslam’a dönen Abdullah İbn Mukaffa (ö. 757) veya oğlu Muhammed tarafından ilk kez Arapça’ya çevrilmiştir. (Bkz. Dr. Betül Çatüksöken, *İsogoge*, s. 73-78; Prof. Dr. Abdülkuddüs Bingöl, *Gelenbevi’nin Mantık Anlayışı*, s. 8-9)

anılan Ömer-el Kazvîni (ö. 1276)'nin *Şemsiye'si*, Molla Fenârî (ö. 1340)'nin *Şerh-i İsağoji'si*, Gelenbevî (1730- 1790)'nin *Burhan'ını* (1763), sayabiliriz.

Eski kelimciler, mantığı itikat açısından zararlı gördükleri için onunla uğraşmayı küfür saymışlardır. Fakat Gazâlî (ö. 1111) ve Razî gibi düşünürler, delilin butlanından, (çürütülmesi) medlûlün (delil getirilenin) de butlanının lazım geleceğini kabul etmediler. Yani aklen çürütülen bazı delillerin, dini inançlara zarar vermediğini bildirmişlerdir. Bundan böyle mantık büyük bir rağbet görek farz-ı kifâye olarak görülmüştür.²

İbn-i Sinâ ise, mantığı bir alet-i kanuniye olarak kabul eder. Ona göre, zihin bir bilgiyi elde ederken iki merhaleden geçer: Biz bir şeyleri ya tasavvur eder veya tasdik ederiz. Bundan dolayı mantık da “Tasavvurât” ve “Tasdikât” diye ikiye ayrılır. Daha önce Farâbî'nin eserlerinde de yer alan bu ayırım esas alınarak, bundan sonra İslam kültür dünyasında yazılan mantık kitapları da tasavvurât ve tasdikât diye iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde, kavramlar, lafızlar ve tanımlar; ikinci bölümde ise önermeler (kaziyeler) kıyas ve ispat şekilleri söz konusu edilmiştir.³ Böylece zihni hayatı tamamlayan üç türlü faaliyet görülmektedir: Fikirler, hükümler, deliller (istidlâl). Bunların üçü de birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; özellikle üçüncüsü kıyasın yapısıyla ilgilidir. Beş sanat ise kıyasın uygulama yeridir. Bunların hepsi (tasavvurât ve tasdikât), sûri mantığın (klasik mantık) konularıdır. Klasik mantık da, akıl yürütmedeki teşhisi dolayısıyla modern mantığın hazırlayıcısı durumundadır.

Türkiye’de ise 19. asrın ikinci yarısından itibaren Ebherî'nin *İsağoji* adlı eseri üzerinde birçok tercüme ve şerh yapılmış ve telif eserler yazılmıştır. Bu telif eserlerden biri de Ahmet Cevdet Paşa'nın elimizdeki *Mi'yâr-ı Sedât*'dır (1877). Ahmet Cevdet yazdığı bu kitabı, oğlu Ali Sedât'a ithaf etmiş ve kitaba da oğlunun adını vererek *Miyâr-ı Sedât* (Sedat'ın Ölçüsü) demiştir. Ali Sedât (1857-1900) da babasının bu iltifatına teşekkür etmek

² Bkz. Prof. Dr. Necati Öner, *Klasik Mantık*, s. 19.

³ Bk. Öner, Necati, *Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, s. 8-9.

için “*Mizânü'l-ukûl fi'l-mantık ve'l-usûl*” adındaki fikir hayatımızda, Batı'ya yönelimiyle önemli bir yer tutan mantık kitabını yayınlamıştır (1885).

İstanbul'da orta ve yüksek öğrenimim sırasında dışarıdan medrese tahsilimi de tamamlarken, meşhur “*İsagoji ve Şemsiye*” ismiyle anılan mantık kitaplarını okumuş ve bu arada merhumun bu kitabını da alıp faydalanmışım. Kütüphanemde tekrar elime geçmesi ve bu konuya da yakın ilgilim dolayısıyla bugünkü yazı ve dile çevirmeyi düşündüm.

Kitap, gerek yazıldığı dönemin dili, gerekse muhtevası itibariyle ağır sayılırdı. Bundan dolayı, kitapta geçen eski kelime, terim ve kavramları çevirirken, bazen bu ifadeleri, bazen de yeni ifadelerini parantez içine aldım; hem eski ifadeler bilinsin, hem de göz ve dilimiz bu ifadelerden uzak kalmamasın diye. Bazı açıklamaları da, dipnot ve şema ile ifade ettim. Henüz karşılığı olmayan terimleri de aynen kullandım.

Bu mantık ilmine emeği geçenlerden bazılarının eserlerini şükranla okuyup faydalandım ve onlardan ilmin müşterekliği adına terim, kavram ve tariflerden nakiller yapıp isimlerini dipnotta yazdım.

Ümit ederim ki hatalarım mahcubiyetimi artırmaz. Bu kitabın yazarına Allah'tan rahmet diler, eserin tashih ve yayınlanması konusunda teşvik ve yardımlarından dolayı Prof. Dr. Necati ÖNER; mantık asistanı İsmail KÖZ; eserin ilk dizgisini yapan Ahmet VARAT ve hem basımını üstlenen hem de gözden geçirilmiş bu ikinci baskıyı yeniden özenle yayına hazırlayan Fecr Yayınevi editörü Hüseyin NAZLIAYDIN beyefendilere ayrıca şükranlarımı arz ederim.

Prof. Dr. Hasan Tahsin FEYİZLİ

AHMET CEVDET PAŞA

Ahmet Cevdet Paşa 1822'de Lofça'da doğmuş, 1895'de İstanbul'da vefat etmiş; büyük devlet adamı, ilim irfan sahibi ve tarihçi bir zattır. Asıl adı Ahmet olup, Cevdet mahlasını sonradan almıştır. İleri zeka ve kabiliyeti sayesinde daha öğrenci iken Fatih Medresesi'nde "Burhan-ı Gelenbevi" okutmaya başlamış, dini ilimlerin yanında fen bilimleri ve Fransızca öğrenmiştir. 24 yaşında iken kurulan "Kavânin-i Cedide" komisyonundaki ak sakallı ilmiye sınıfına bilgi ve akıl hocalığı yapmıştır. Mustafa Reşit Paşa kendisini himayesine almıştır.

Ahmet Cevdet Paşa kadılık, Maarif Meclis üyeliği, vezir rütbesiyle Halep valiliği yapmış, Divan-ı Harp, Ahkam-ı Adliye ve Cemiyet-i İlmiye reisliklerinde bulunmuş, beş defa Adliye, üç defa Maarif, iki defa Evkaf, birer defa da Dahiliye, Ticaret ve Ziraat Bakanlığı yapmıştır.

Bu yoğun devlet işlerine rağmen bir yandan da birçok eserler vermiştir:

Mecelle, *Kıyas-ı Enbiya* (12 cüz), *Tarih-i Cevdet* (12 cilt) *Kavâid-i Osmaniye*, *Mâruzât*, *Tezâkir-i Cevdet*, *Mukaddime-i İbn-i Haldun*'un 6. faslın tercümesi, *Takvîm-i Edvar*, *Mi'yâru's-Sedât* ve *Fenn-i İlm-i Âdâb* (münazara ilmi) ve *Mecma-i Eş'ar* vd...

Tarih-i Cevdet açık dille yazılmış kaynak olarak değerlidir. Bilhâssa, *Tezâkir-i Cevdet*'le tarihimizin birçok perde arkası olayları aydınlanmıştır.⁴

Ahmet Cevdet (paşa) gerek üstün başarı gösterdiği devlet adamlığı gerekse bugünlerde bile değerini koruyan eserleriyle İslam Kültür Dünyası'nda önemli bir şahsiyettir.

---

⁴ Bkz. İslam Ansiklopedisi c. IV/114-120 Cevdet Paşa mad.; Bkz. *Osmanlı Müellifleri (1295-1915)* Bursalı Tahir Mehmet Efendi, Meral Yayın, 1972, c. II/75-77; *100 Türk Büyüğü*, Sâdi Borak s. 15-16, *Büyük İnsanlar (üç bin)* Abdullah Develioglu, Demir Kitapevi, 1973, s. 121-122.